

УДК 342.726 + 316.346.32-053.6

DOI <https://doi.org/10.32836/2521-6473.2020-3.2>

С. К. Бостан, доктор юридичних наук,
професор, професор кафедри конституційного,
адміністративного та трудового права
Національного університету «Запорізька політехніка»

Л. М. Бостан, кандидат історичних наук, доцент,
вчитель-методист КЗ «Запорізька спеціалізована школа-інтернат
II–III ступенів «Січовий колегіум» Запорізької обласної ради

ПРАВО УЧАСТІ ДІТЕЙ І МОЛОДІ В СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОМУ ЖИТТІ

Статтю присвячено правовим аспектам участі дітей і молоді в суспільно-політичному житті. На основі теоретичного аналізу таких понять, як «участь», «право участі», «право участі дитини», норм міжнародних та європейських актів із прав дитини, молоді, зарубіжного та національного законодавства у сфері молодіжної політики констатовано, що на сучасному етапі не досить тільки визнання за дитиною, молоддю людиною права участі у прийнятті корисних для неї суспільно-політичних рішень, а потрібні гарантії та механізми, які забезпечували б можливість реалізації цього права. Зазначено, що в законодавстві України про молодь продовжує переважати патерналістський підхід, який передбачає керівництво цією категорією громадян «згори». Водночас звернуто увагу на те, що за останні роки значно активізувався рух «знизу», коли однією з основних форм реалізації права участі дітей і молоді в обговоренні молодіжних суспільно-політичних проблем на регіональному та місцевому рівнях став дитячий і молодіжний «парламентаризм». Висловлено думку щодо необхідності підтримки цього руху шляхом удосконалення нормативно-правової бази молодіжної політики. Для цього запропоновано: наповнити реальним змістом вираз «жодного рішення для молоді без молоді» через широке і всебічне обговорення, підготовку та прийняття спеціального законопроекту «Про молодь»; скоригувати вікові межі молодіжної категорії від 14 до 28 років відповідно до міжнародних та європейських стандартів; виокремити в зазначеному діапазоні дві вікові підкатегорії: 14–17 років – юнацтво, 18–28 років – власне молодь; надати за певних умов активне виборче право молоді у віці 16-ти років для участі у виборах до місцевих органів влади. Підкреслено, що врегулювання пропорційності представлення інтересів молодих людей, які належать до різних вікових категорій, в інститутах дитячого, молодіжного парламентаризму є занадто важливим, адже у 14 і в 28 – різні потреби та можливості, відповідно, і їхня різна корисність. Акцентовано увагу на тому, що «вікове» розмежування процесу планування та форм роботи у сфері молодіжної політики надасть їй більшої динамічності та ефективності, сприятиме процесу політичної соціалізації молоді, набуття нею навичок нової політичної культури, яка формується.

Ключові слова: дитина, молодь, участь, право участі, суспільно-політичне життя, міжнародні стандарти прав дитини.

S. K. Bostan, L. M. Bostan. The right of participation of children and young people in socio-political life

The article deals with the legal aspects of the participation of children and youth in social and political life.

The article analyzes such theoretical concepts as “participation”, “right of participation”, “right of participation of the child”, norms of international and European acts on the rights of the child, youth, foreign and national legislation in the field of youth policy. It is established that at the present stage there is not enough the act of recognition of children and a young people right to participate in making social and political decisions that are useful to them; there is a demand to ensure that the right is guaranteed and there are mechanisms for enforcement of the right.

It is noted that in the legislation of Ukraine on youth is based on paternalistic approach, which provides top to bottom managerial manner; continues to prevail. At the same time, it is pointed out that in recent years there has been a significant intensification of the movement from below; when one of the main forms of exercising the right of participation of children and youth in the discussion of youth socio-political problems at the regional and local levels became children’s and youth “parliamentarism”.

There is an opinion that there should be support of this movement by improving the legal framework of youth policy. For this purpose it is proposed to: implement the phrase with real significance “no decision for youth without youth” through wide and comprehensive discussion, preparation and adoption of a special bill “On Youth”; adjust the age limits of the youth category from 14 to 28 in accordance with international and European standards; to distinguish in the specified range two age sub-categories 14–17 years – adolescence, 18–28 years – own youth; to grant, under certain conditions, the active suffrage of young people aged 16 to participate in elections to local authorities.

It is emphasized that regulating the proportionality of the representation of interests of young people belonging to different age categories in the institutions of children and youth parliamentarism is too important, because in 14 and 28 different needs and opportunities, respectively, and their different usefulness.

The attention is drawn to the fact that the “age” distinction between the planning process and forms of work in the field of youth policy, will give it greater dynamism and efficiency, will contribute to the process of political socialization of young people, to acquire the skills of a new political culture that is being formed.

Key words: child, youth, participation, right of participation, socio-political life, international standards of children's rights.

Постановка проблеми. Актуальність окресленої нами проблеми зумовлена насамперед практичними потребами сучасного українського суспільства, пов'язаними з переосмисленням ролі молоді в реформаційних процесах, що відбуваються. І це не випадково, адже щороку молодь як креативний соціальний ресурс все більше і більше залучається до суспільно-політичного життя країни. Але з огляду на законодавчо закріплені в Україні віковий діапазон молоді 14–35 років найбільш політично соціалізованими є ті групи молоді країни, що перебувають ближче до вищої вікової межі цієї соціальної категорії. Найменш задіяними ж у суспільно-політичному житті є ті молоді люди, які, умовно кажучи, перебувають у нижній віковій частині цього діапазону, зокрема віком від 14 до 17 років, тобто учнівська молодь, яка, за даними Державної служби статистики України, на 1 січня 2019 р. становила 14,76 % від загальної кількості молоді [20, с. 26–27]. Це певною мірою дисонує із сучасними, насамперед європейськими тенденціями в цій сфері, які характеризуються значним рівнем залучення дітей до процесу обговорення дитячо-молодіжних проблем та прийняття відповідних рішень по ним. Певні кроки в цьому напрямі вже зроблено і в Україні, але ті проблеми, з якими стикаються діти, молодь на цьому шляху, свідчать про необхідність їх подальшого наукового осмислення і, відповідно, вирішення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Про це свідчить і стан розроблення цієї проблеми, який вказує на те, що правових наукових публікацій, присвячених саме праву участі дітей у суспільно-політичному житті, по суті, немає. Цей аспект проблеми знайшов відображення лише частково – у працях тих учених, які досліджували його в контексті більш загальних проблем права участі молоді у розв'язанні суспільно-політичних завдань (Л. Савчук [21; 22]; Л. Кадегроб [7], Н. Крестовська [8], Н. Ортинська [14], Т. Несват [13], Н. Мішина [9]), і тому наразі залишається актуальним.

Мета статті. Весь перелік закріплених за дитиною прав дослідники зазвичай поділяють на три категорії, поклавши в основу три базові принципи, так звані: «три Р» (англ. «Three Ps»: participation – участь; protection – захист; provision – забезпечення). Оскільки аспекти «захисту» та «забезпечення» дітей достатньо розроблені як у правовому, так і в науковому плані, предметом уваги обрано право дітей, молоді, переважно учнівської, що засновано на принципі «участі» (стаття 12 Конвенції ООН «Про права дитини» 1989 р. [18]). Тобто метою статті є визначення теоретико-правових аспектів права участі дітей та молоді у суспільно-політичному житті та практичних можливостей реалізації їх соціально-вікових інтересів через вплив на органи влади та місцевого самоврядування.

Виклад основного матеріалу. Одним із ключових понять у нашому дослідженні є «право участі», яке складається з двох понять: «право» та «участь». Щодо «права», то ми спираємося на загальновідоме у правознавстві визначення прав особи як наданих їй законом можливостей, котрі створюють умови для її самовираження з урахуванням рівня розвитку конкретного суспільства. «Участь» же ми розглядаємо, як співпраця, сумісна діяльність з виконання будь-якої спільної справи [16, с. 532]. У цьому контексті «право участі» людини можна розглядати як суб'єктивне право, тобто право, що закріплене в юридичних нормах як вид і міра можливої її поведінки, спрямованої на реалізацію її прав і інтересів у певній сфері суспільного життя. Якщо такою сферою діяльності людини є суспільно-політична, то таке «право участі», слушно наголошує Т. Заворотченко, може бути віднесено до категорії політичних прав, під яким розуміють всі юридичні можливості, що реалізуються в політиці з урахуванням особливостей взаємодії людини і держави» [5, с. 79–80].

У такий спосіб «право участі» як суб'єктивне право зумовлює причетність людини до суспільно-політичного життя, чим і засвідчується той факт, що особа перебуває в певному зв'язку з різними соціальними інститутами політичного спрямування. Розглядаючи «право участі» через категорію правового зв'язку суб'єктів правовідносин у сфері суспільно-політичної діяльності такими виокремимо передусім громадян, органи державної влади, органи місцевого самоврядування. Їхня взаємодія передбачає можливість впливу людини на органи державної влади та місцевого самоврядування з метою реалізації консенсусних суспільних рішень розвитку держави й територіальних громад, що дає підстави до віднесення цього права до категорії політичних прав.

«Право участі» дітей, молоді в суспільно-політичному житті розглядатимемо через права людини, громадянина, адже політичні права, будучи загальними, властиві суб'єктові права – фізичній особі. Отже, і можливістю їх здійснення має володіти кожний, у тому числі, діти і молодь. При цьому під здійсненням («участю») слід розуміти право молодих людей бути включеними у суспільно-політичне життя і такими, що беруть на себе відповідальність і обов'язки демократичними методами впливати на прийняття політичних рішень, які стосуються їхніх інтересів. Таке розуміння поняття «права участі» сприятиме розкриттю можливості сприймати дитину, молоду людину в якості суб'єкта, а не об'єкта спільної діяльності у суспіль-

но-політичній сфері. Варто зауважити також, що обсяг права участі залежатиме від зрілості і готовності молодої людини до його реалізації, тобто, набуття ним правосуб'єктності, що дає підстави розглядати це право як відтерміноване в часі.

Для забезпечення права участі дітей, молоді у прийнятті рішень, які стосуються їхніх інтересів, необхідні відповідні правові гарантії. Такі гарантії містяться в деяких міжнародно-правових документах. Зокрема, в статтях 12–16 Конвенції ООН про права дитини 1989 р.) [18] за дитиною закріплювалися такі фундаментальні права: на гідність і гідне ставлення до себе незалежно від віку; свободу висловлювання своїх побажань і думок; на врахування їхніх побажань та думок при прийнятті рішень «дорослими» щодо дітей. У Загальному коментарі № 12 «Право дитини бути почутою» (2009 р.) Комітету ООН з прав дитини зазначається, що одним з базових принципів Конвенції є «право усіх дітей бути почутими і прийнятими з усією серйозністю, до яких відносяться також право на недискримінацію, право на життя і розвиток та принцип забезпечення найкращих інтересів дитини». Це означає, що згадана стаття не лише гарантує конкретне право, а й має братися до уваги під час розуміння чи здійснення всіх інших прав. І тільки за таких умов, наголошується в документі, «можна говорити про реальну участь дитини у прийнятті рішень з питань, що її стосуються» [6].

У регіональному вимірі особливе значення мають міжнародно-правові акти, що стосуються Європи. Конкретно правам дитини присвячена Європейська конвенція про здійснення прав дітей (1996 р.), в якій принципове значення мають статті 5 та 6, які визнають за дитиною право брати участь у процесуальних справах, що стосуються її інтересів [3]. Чинна на сьогодні Стратегія Ради Європи з прав дитини (2016–2021 рр.) визнає «участь всіх дітей» наскрізною метою, оскільки «залучення дітей до процесу прийняття рішень на індивідуальному, сімейному, організаційному та політичному рівнях в суспільстві має відігравати ключову роль в реалізації їх прав». «Рада Європи, – наголошується при цьому, – прагне дотримуватися підходу «участі дітей» у всіх сферах цієї Стратегії та підтримувати держави-члени у цьому» [24].

У вступній частині «Європейської хартії участі молоді у громадському житті на місцевому і регіональному рівнях» (1993 р.; перероблена у 2003 р.) зазначається, що участь молоді «у демократичному житті будь-якого суспільства – щось більше, ніж просто голосування, балотування на виборах... Участь і активне громадянство означають володіння правом, засобами, простором, можливостями і, якщо необхідно, підтримкою щодо участі та впливу на прийняття рішень, а також означає участь у різних заходах і процесах для побудови кращого суспільства» [14]. В останній главі Хартії, яка присвячена питанням організаційних форм участі дітей і молоді у громадському житті на місцевому та регіональному рівнях, підкреслено необхідність наявності постійних представницьких структур, таких як молодіжні ради, молодіжні парламенти або молодіжні форуми. Подібні структури покликані надати можливість молодим людям співпрацювати з місцевою і регіональною владами в питаннях, які стосуються інтересів дітей. При цьому, як зазначається в Додатковому протоколі Ради Європи до Європейської хартії місцевого самоврядування про право участі у справах місцевого органу влади (ETS № 122) від 16 листопада 2009 р.), під правом участі у справах місцевого органу влади слід розуміти право вживання заходів для визначення або впливу на здійснення повноважень та обов'язків місцевого самоврядування» [2]. Отже, в цьому контексті «право участі» у здійсненні публічної влади – це можливість дітей, молоді впливати на органи влади та місцевого самоврядування задля реалізації необхідних суспільних рішень стосовно їхніх інтересів.

Питання про те, в якому обсязі може бути реалізоване це право, залежить від правосуб'єктності індивіда у кожній окремій країні. І якщо за визначенням ООН, діти – це особи у віці до 18 років, а молодь – від 15 до 24 років, то в країнах Євросоюзу, згідно із Стратегією ЄС щодо молоді (2009 р.) – 13–30 років [11]. При цьому відповідно Рекомендацій Комітету міністрів Ради Європи (CM/Res (2012)2) державам-членам щодо участі дітей та молоді до 18 років під поняттям «діти і молодь» слід розуміти будь-яку людину у віці до 18 років [25].

В Україні діє міжнародний стандарт щодо визнання дитиною істоти у віці до 18 років (Конвенція ООН про права дитини 1989 р.). Стосовно молоді віковий діапазон, згідно чинного законодавства (стаття 1 Закону України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні» від 5 лютого 1993 р. : у редакції від 9 серпня 2019 р.), охоплює молодих людей віком 14–35 років. Отже, в реаліях сучасної України до складу вікової групи «молодь» (14–35 років) входять особи (14–17 років), які мають неповну правоздатність (неповнолітні діти); особи (18–35 років) – із повним обсягом правоздатності, тобто молоді громадяни. Зауважимо, що на занадто завищену верхню межу неодноразово вказували експерти ООН, зазначаючи, що «це призводить до непослідовної та нескоординованої розробки молодіжних програм, недостатньої узгодженості під час розробки молодіжної політики та, вірогідно, до неефективного розподілу ресурсів» [1, с. 20–21].

З огляду на те, що вікові межі категорії «молодь» охоплюють як осіб, що мають як повну, так і неповну правоздатність, важливим є те, наскільки повно реалізується задекларований у міжнародних стандартах принцип правової рівності участі дітей та молоді в суспільно-політичному житті. Показовими в цьому плані є Конституції Швейцарської Конфедерації від 18 квітня 1999 р. та Конституція Фінляндії від 11 червня 1999 р., які, по суті, містять заборону дискримінації особи за віком. Зокрема, стаття 11 Конституції Швейцарії, закріплює, що «діти та неповнолітні мають право на особливий захист своєї недоторканності і на

сприяння своєму розвитку. Вони самі здійснюють свої права в тій мірі, в якій вони здатні чинити свідомо», а згідно §6 Конституції Фінляндії «з дітьми варто поводитись як з рівними індивідами й вони повинні мати право впливати на вирішення питань, що їх стосуються, відповідно до рівня їх розвитку. Ці прогресивні конституційні норми, слушно зазначає О. Шульц, відображає принцип автономності особистості дитини, що закріплено статтею 12 Конвенції про права дитини 1989 р. [23, с. 93].

Щодо обсягу конституційного права участі, суб'єктами яких виступають діти, молодь, аналіз показує, що він є неоднаковим у різних зарубіжних країнах. Наприклад, конституційна практика більшості розвинутих європейських країн встановлює політичну правосуб'єктність особи з досягненням 18 років (виборче право), водночас реалізація інших політичних прав: свобода слова, мирних зібрань, об'єднань тощо дозволена у більш ранньому віці. Зауважимо, що 2011 р. Парламентська Асамблея Ради Європи звернулась до країн-членів розглянути можливість зниження віку, з якого дозволено участь у голосуванні на виборах, до 16 років. У документі, зокрема, міститься заклик до країн-членів Ради Європи «...вивчити можливість скорочення мінімального віку, з якого дозволено участь у голосуванні на виборах, до 16 років; а також вивчити можливість зниження віку для голосування до 16 років для різних виборів: парламентських, президентських, регіональних і місцевих, оскільки це дасть можливість «розширити демократію і уникнути маргіналізації молодого покоління в цьому процесі» [15].

Сьогодні є вже певний досвід позитивного вирішення цього питання в окремих європейських країнах: зменшення вікового цензу до 16 років на місцевих виборах (Австрія, деякі землі Німеччини, Швейцарія (кантон Гларус). У Боснії, Герцеговині, Сербії, Чорногорії, Словенії дозволено голосувати з 16–17 років, якщо вони працюють, в Угорщині – якщо одружені [27]. У Шотландії молоді виборці отримали право участі у референдумі, виборах до місцевих органів влади [26]. Зауважимо, що в останні роки (2018, 2019 рр.) в Україні молоддю були ініційовані петиції до Президента України щодо зменшення вікового цензу для виборців, але жодного разу, на жаль, вони не набирали достатньої для розгляду кількості голосів. Окрім зазначеного у деяких європейських країнах на законодавчому рівні закріплено гарантії реалізації права участі дітей, молоді у суспільно-політичному житті, зокрема, шляхом створення системи молодіжного парламентаризму. Наприклад, в Австрії це Закон про Молодіжне представництво [12, с. 99–100]; на Кіпрі – Закон про Молодіжну раду [22, с. 18–19]. У ФРН на федеральному рівні право участі в процесах прийняття рішень стосовно інтересів дітей, молоді закріплено у Книзі VIII Соціального Кодексу і згідно нього протягом кожного законодавчого періоду Федеральний уряд, Бундестаг і Бундесрат повинні звітувати про створення відповідних умов. Всеохоплюючий Закон про дитячий і юнацький добробут в Німеччині 1991 р. також закріплює право участі молоді у всіх питаннях, що стосуються її інтересів. Щодо законодавства окремих земель, воно не є однаковим. Наприклад, Муніципальний кодекс землі Шлезвінг-Гольштейн (Розділ 47) передбачає зобов'язання муніципальної влади залучати дітей та молодих людей до участі у прийнятті рішень стосовно їхніх інтересів і відповідно, звітуватися про цю роботу [10, с. 73].

Конституція України не закріплює прямо наявність у дітей, молоді політичних прав. Втім, якщо спиратись на зміст статті 40 Конституції України, як слушно зауважує Н. Крестовська, діти мають право на звернення до органів державної влади й органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, засобів масової інформації нарівні з усіма іншими людьми [8, с. 316]. Додамо сюди і право дітей на об'єднання у громадські організації нарівні з іншими громадянами, що визначено статтею 36 Конституції України та конкретизовано Законом України «Про молодіжні та дитячі громадські організації» від 1 грудня 1999 р. (у редакції від 1 січня 2016 р.). Змістом цього права є, окрім права на заснування дитячої або молодіжної організації; членства в дитячій або молодіжній організації, також право участі у виробленні та обговоренні проєктів рішень із питань державної політики щодо дітей та молоді; право вносити до органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування пропозиції з питань соціального становлення та розвитку молоді. Подібні норми закріплені і в статті 15 Закону України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні», проте, зазначимо, що положення цього Закону, надаючи органам виконавчої влади, місцевого самоврядування право залучати молодіжні організації, не зобов'язують їх забезпечувати фінансування програм і проєктів молодіжних громадських організацій, що сприяють соціальному становленню та розвитку молоді.

Наявний досвід діяльності консультативно-дорадчих органів, формальних громадських структур на національному рівні, громадських рад на місцевому, регіональному рівнях, через які молодь може реалізувати своє право часті у суспільно-політичному житті, свідчить про їхні обмежені можливості. Це можна пояснити відсутністю нормативно-правового забезпечення, яке гарантувало б молоді способи та механізми участі у розробці і прийнятті рішень стосовно інтересів дітей та молоді на принципах системності та дієвості. Адже розширення суб'єктів, які представляють інтереси дітей та молоді, їх залучення до процесу розробки молодіжної політики є запорукою забезпечення її ефективності, актуальності та відповідності реальним потребам молоді.

Розуміння цього спонукало вітчизняного законодавця до розробки сучасного законодавства про молодіжну політику. І хоча розроблені і внесені до Верховної Ради у 2015, 2019 рр. групою народних депутатів законопроекти «Про молодь» не було прийнято, їх ініціювання можна розглядати як важливий крок на

шляху до створення сучасної нормативної бази для здійснення національної молодіжної політики з урахуванням європейських стандартів. Наразі відбулася реорганізація Міністерства культури, молоді, спорту з виділенням в окрему структуру Державного агентства з молодіжної політики та громадянського суспільства, ведеться робота по обговоренню Стратегії молодіжної політики до 2030 р., проекту закону «Про загальні основи молодіжної політики», в яких передбачено практичне втілення базового принципу участі як гарантії реалізації всіх інших прав молоді [17]. Партнерство суб'єктів молодіжної політики, а не лише консультування у взаємовідносинах з органами влади, має стати певною гарантією успішності цієї політики, оскільки це дозволить змінити ситуацію, коли молодь впливає на прийняття рішень у формі ситуативного та декларативного консультування молодіжних органів, які здебільшого контролюються органами місцевого самоврядування. Приведенням у відповідність міжнародним та європейським стандартам можна вважати пропозиції щодо зменшення верхньої межі для вікової категорії «молодь» до 28 років, надання права молоді з 16 років брати участь у виборах до місцевих органів влади [19].

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Підсумовуючи вищенаведене, ми дійшли висновку, що вже не досить тільки визнання за дитиною, молодою людиною права участі у прийнятті корисних для неї суспільно-політичних рішень, а потрібні механізми, гарантії, які б забезпечували можливість реалізації цього права. Розуміння цього зумовило появу нормативних актів міжнародного і регіонального (європейського) значення, інновацій у національних законодавствах, передусім європейських країн. Наявний практичний досвід є підтвердженням правильності обраної зарубіжними країнами політики щодо дітей та молоді.

Проте в «дитячому, молодіжному» національному законодавстві України продовжує переважати патерналістський підхід. Наочним прикладом цього є те, що створення в останні роки Національної Ради дітей та молоді при Уповноваженому Президента України з прав дитини, Національної молодіжної ради при Міністерстві культури, молоді та спорту України, як і в майбутньому часі, було ініційовано «згори». Наділені консультативними, дорадчими повноваженнями вищезазначені ради не стали однак центротворювальними органами дитячої, молодіжної політики національного масштабу. Водночас за останні роки суттєво активізувався рух дитячого та молодіжного «парламентаризму» як форми реалізації права участі дітей в обговоренні молодіжних суспільно-політичних проблем на регіональному і місцевому рівнях. З огляду на це вкрай актуальним є підтримка цієї ініціативи «знизу» шляхом нормативно-правового врегулювання процесів, які відбуваються.

Сьогодні, передусім українському законодавцю, багато в чому необхідно переглянути, скоригувати пріоритети в роботі з дітьми, молоддю, наповнивши реальним змістом вираз «жодного рішення для молоді без молоді». Для цього вважаємо за доцільне ініціювати широке і всебічне обговорення питання необхідності прийняття в Україні спеціального закону «Про молодь», в якому передбачити вікові межі молодіжної категорії від 14 до 28 років, що, загалом, відповідає міжнародним та європейським стандартам. Водночас, враховуючи певну соціально-вікову диференціацію в цьому діапазоні, виокремити дві вікові підкатегорії: 14–17 років – юнацтво, 18–28 років – власне молодь. Це дасть змогу шляхом розмежування процесу планування та форм роботи у сфері молодіжної політики, надати їй більшої динамічності та ефективності. Важливим є і вирішення питання врегулювання пропорційності участі молодих людей, що належать до різних вікових категорій, на різних рівнях, адже у 14 і в 28 – різні потреби та можливості, відповідно, і їх різна корисність. Потребує більш глибокого вивчення та обговорення пропозиція щодо зменшення вікового цензу для надання активного виборчого права молоді у віці 16 років для участі у виборах до місцевих органів влади, що сприятиме процесу політичної соціалізації молоді, набуття нею навичок нової політичної культури, яка формуються.

Список використаних джерел:

1. Аналіз прогалин законодавства України про молодіжну політику в контексті рекомендацій угоди про асоціацію між Україною та ЄС й іншими відповідними політичними документами ЄС. Підсумковий. Червень 2015 р. виконавець: Кірстен Андерсон (kirsten anderson), Центр прав дитини Корам (coram children's legal centre) 90 с. URL: <https://www.ua.undp.org>.
2. Додатковий протокол до Європейської хартії місцевого самоврядування про право участі у справах місцевого органу влади. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_946.
3. Європейська конвенція про здійснення прав дітей : Ратифікація від 3 серпня 2006 р. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_135.
4. Європейська хартія участі молоді у громадському житті на місцевому і регіональному рівнях (21 травня 2003 р.). URL: http://eucharter.pedagog.org.ua/file/charter/eu_charter_ukr.pdf.
5. Заворотченко Т.Н. Содержание, система и виды политических прав свобод человека и гражданина. *Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского Серия «Юридические науки»*. 2013. Т. 26 (65). № 2-2. С. 78–83.
6. Загальний коментар № 12 (2009) : Право дитини бути почутою. Комітет ООН з прав дитини. URL: <http://www.ohchr.org/ru/HRBodies/Pages/TBGeneralComments.aspx>.

7. Кадегроб Л.О. Конституційно-правовий статус дитини в Україні: поняття та особливості. *Вісник ОНУ імені І.І. Мечникова. Правознавство*. 2018. Т. 23. Вип. 1 (32). С. 15–21.
8. Крестовська Н.М. Конституційно-правовий статус дитини в Україні. *Проблеми сучасної конституціоналістики*. Вип. 4. Конституційне гуманітарне право. Київ : ЮрінкомІнтер, 2018. С. 308–323.
9. Мішина Н.В. Про перспективи залучення молоді до участі у місцевому самоврядуванні в Україні. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія» : зб. наук. пр.* 2013. Т. 13. С. 304–309.
10. Молодежное участие. Надлежащая практика в различных формах региональной и местной демократии. / А. Gretschel та ін. II Финская Молодежная Исследовательская Сеть и Молодежное Исследовательское Общество Финляндии. 2016. URL: <http://www.nuorisotutkimusseura.fi/images/julkaisuja/>
11. Молодежь. URL: <https://www.un.org/ru/sections/issues-depth/youth-0/index.html>.
12. Найдич М.А. Мережа структур та законодавство щодо молодіжної політики Австрії. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки*. Міжнародні відносини. 2012. № 20. С. 98–10.
13. Несват Т.В. Реалізація молодіжної політики в умовах децентралізації влади на регіональному рівні (на прикладі Запорізької області). *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2019. Вип. 1(40). С. 137–143.
14. Ортинська Н.В. Правовий статус неповнолітніх: теоретико-правове дослідження : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01. Львів, 2017. 524 арк.
15. ПАРЕ закликає знизити вік для голосування до 16 років URL: <https://www.unian.ua/eunews/510880-pare-zaklikae-zniziti-vik-dlya-golosuvannya-do-16-rokiv.html>.
16. Політична енциклопедія / редкол.: Ю.А. Левенець (голова), Ю.І. Шаповал (заст. голови) та ін. Київ : Парламентське видавництво, 2011. 808 с.
17. Про молодь. Проект Закону України від 10 грудня 2015 р. № 3621. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JH2SL00A.html.
18. Про права дитини : Конвенція ООН від 20 листопада 1989 р. : станом на 20 листопада 2014 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021.
19. Рекомендації Національної молодіжної ради України до Стратегії розвитку державної молодіжної політики на період до 2030 року «14 Пунктів» URL: <http://nycukraine.org/wp-content/uploads/2019/03/Strategiya-molodizhnoyi-politiki-2030-2.pdf>.
20. Розподіл постійного населення України за статтю та віком на 1 січня 2019 р. Статистичний збірник. Київ, 2019. 344 с. URL: http://database.ukrcensus.gov.ua/PXWEB2007/ukr/publ_new1/2019/zb_rgnu2019.pdf.
21. Савчук Л.С. Молодіжний парламентаризм як інституційна форма участі молоді у процесі прийняття рішень: досвід Європейського Союзу та України. *Держава та регіони. Серія: Державне управління*. 2018. № 2 (62). С. 17–25.
22. Савчук Л.С. Участь інститутів молодіжного парламентаризму у державотворчих процесах України: теоретико-методологічний аспект : дис. ... канд. наук з держ. упр. : 25.00.01. Івано-Франківськ, 2018. 308 арк.
23. Шульц О.А. «Права дитини» як категорія сучасного конституційного права. *Часопис Київського університету права*. 2009. № 3. С. 91–96.
24. Council of Europe Strategy for the Rights of the Child (2016–2021). URL: <https://rm.coe.int/168066cff8>. С. 4.
25. Recommendation CM/Rec (2012) 2 of the Committee of Ministers to member States on the participation of children and young people under the age of 18. URL: https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=09000016805cb0ca.
26. The impact of children and young people's participation in policy making. URL: <https://www.gov.scot/publications/impact-children-young-peoples-participation-policy-making>.
27. The right to vote: Countries where under-18s can vote. URL: <https://www.crin.org/en/library/publications/right-vote-countries-where-under-18s-can-vote>.